

GELLÉRFI GERGŐ

Megalázó lakoma. Iuvenalis 5. szatírájának fordítása

A Iuvenalis első könyvét záró, a kliens–patrónus-viszony eltorzulását fókuszba állító szatíra jegyzetelt prózai fordítása olvasható az alábbiakban.¹

Kulcsszavak: Iuvenalis, szatíra, ezüstkor, lakoma, kliens–patrónus-viszony

Iuvenalis 5. szatírája középpontjában a műfaj egyik tipikus motívuma, az étel- és lakomaábrázolás,² valamint a költő életművének egyik fő kérdése, a kliens-patrónus viszony elkorcsosulása áll.³ A költemény címzettje, Trebius roppant megalázó bánásmódban részesül patrónusa asztalánál: bár Virro meghívta Trebiust magához, a két központi alak mégis két különböző lakomán vesz részt. Nemcsak az ételeik térnek el teljesen, de az étkezéslet és a felszolgálószemélyzet is, sőt mint kiderül, Trebiusnak voltaképpen megszólalni sincsen joga. A két „menüsor” közötti különbséget mindenekelőtt Virro lakomájának epikus konnotációival szemlélteti a szerző: kupája ékköveit Aeneashoz köti, márnája kapcsán Charybdist említi, az előtte gőzölgő vadkan Meleagros dárdájára méltó, almája a phaiákok földjét s a Hesperidák kertjét idézi. Mindezzel éles ellentétben áll, amit Trebius kap: egy nagyorrú emberről elnevezett repedt kehely, egy csatornában felhizlalt angolna, egy majom mancsába való rothadó alma, a vadkanról pedig egész egyszerűen lemarad. A róla szóló szakaszok egyetlen mitológiai vagy epikus utalása annak kapcsán

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával készült.

² Az ételek szerepéhez a római szatírában ld. mindenekelőtt GOWERS (1993: 109–219).

³ Ehhez ld. többek között LAFLEUR (1979: 158–177).

hangzik el, mi történik velem, ha szabad emberként próbál megszólalni: „kihajítanak, mint Hercules Cacust”.⁴ Bár a Trebiusszal szembeni bánásmód szánalmat kelthet olvasójában, a narrátor éppúgy támadja őt is, mint a kliensét megszegényítő előkelőt, hiszen szabad emberhez méltatlan módon zokszó nélkül túri a megaláztatásokat a szegényes lakomáért cserébe.

Az 1. könyvet záró szatíra prózafordításával az *Antikvitás & Reneszánsz* előző köteteiben megjelent fordításokhoz hasonlóan célozom a narrátor indulatainak, gondolatmenetének és szatirikus gúnyának a lehető legpontosabb visszaadása mindaddig, amíg ez nem megy az érthetőség, illetve a stílus rovására – ahol pedig igen, ott a pontos tartalmi megfelelést tartom szem előtt. A jegyzetek elkészítéséhez mindenekelőtt Braund és Courtney kommentárjait, illetve Ferguson proszopográfiáját használtam.

Források

CLAUSEN 1959 W. V. CLAUSEN (ed.), *A. Persi Flacci et D. Iuni Iuvenalis Saturae*, Oxford, 1959.

Felhasznált irodalom

- ANDERSON 1982 W. S. ANDERSON, *Studies in Book I of Juvenal*, in: *Essays on Roman Satire*, Princeton, 1982, 197–254.
- BRAUND 1996 S. M. BRAUND, *Juvenal Satires Book I*, Cambridge, 1996.
- COURTNEY 1980 E. COURTNEY, *A Commentary on the Satires of Juvenal*, London, 1980.
- FERGUSON 1987 J. FERGUSON, *A Prosopography to the Poems of Juvenal*, Brussels, 1987.
- GELLÉRFI 2019 G. GELLÉRFI, *Epic Meals: Who should read Epic Poetry in Rome?* *Acta Classica Univ. Scient. Debrecen.*, 55 (2019), 195–202.
- GOWERS 1993 E. GOWERS, *Black Pudding: Roman Satire*, in: *The Loaded Table: Representations of Food in Roman Literature*, Oxford, 1993, 109–219.
- HOPMAN 2003 M. HOPMAN, *Satire in Green: Marked Clothing and the Technique of Indignatio at Juvenal 5.141–45*, *AJPh*, 124 (2003), 557–574.
- LAFLEUR 1979 R. A. LAFLEUR, *Amicitia and the Unity of Juvenal's First Book*, *ICS*, 4 (1979), 158–177.
- MORFORD 1977 M. MORFORD: *Juvenal's Fifth Satire*, *AJPh*, 98 (1977), 219–245.

⁴ Az 5. szatíra epikus konnotációihoz ld. GELLÉRFI (2019: 195–202). Az 5. szatíráról általánosságban ld. ANDERSON (1982: 244–250), MORFORD (1977: 219–245). Virro és a 9. szatírában megjelenő hasonló alak azonosításához ld. HOPMAN (2003: 570–572).

*D. Iunii Iuvenalis***SATVRA V**

Si te propositi nondum pudet atque eadem est mens,
 ut bona summa putes aliena uiuere quadra,
 si potes illa pati quae nec Sarmentus iniquas
 Caesaris ad mensas nec uilis Gabba tulisset,
 quamuis iurato metuam tibi credere testi. 5
 uentre nihil noui frugalius; hoc tamen ipsum
 defecisse puta, quod inani sufficit aluo:
 nulla crepido uacat? nusquam pons et tegetis pars
 dimidia breuior? tantine iniuria cenae,
 tam ieiuna fames, cum possit honestius illic 10
 et tremere et sordes farris mordere canini?
 primo fige loco, quod tu discumbere iussus
 mercedem solidam ueterum capis officiorum.
 fructus amicitiae magnae cibus: inputat hunc rex,
 et quamuis rarum tamen inputat. ergo duos post 15
 si libuit menses neglectum adhibere clientem,
 tertia ne uacuo cessaret culcita lecto,
 'una simus' ait. uotorum summa. quid ultra
 quaeris? habet Trebius propter quod rumpere somnum
 debeat et ligulas dimittere, sollicitus ne 20
 tota salutatrix iam turba peregerit orbem,
 sideribus dubiis aut illo tempore quo se
 frigida circumagunt pigri serraca Bootae.

¹ Gabba és Sarmentus a források, többek között Horatius és Martialis alapján Augustushoz és Maecenashoz köthető *scurrák* (tkp. bohócok), akik alsóbbrendű félként voltak jelen a lakomákon, erre utal az *iniquas* („egyenlőtlen”) szó.

² Értsd: az alapvető étkezési szükségletek igen kevés pénzből kielégíthetők lennének, ld. még Sen. *Ep.* 60, 3: „Roppant kevés ugyanis, amit a természetnek adunk! Kevéssel is beéri, így nem gyomrunk éhsége kerül sokba, hanem a nagyravágásunk.”

*Iuvenalis 5. szatírája***Megalázó lakoma**

[5.1] Ha még mindig nem szégyelled céljaid, ha még nem tértél észhez, s azt tartod a legjobb dolognak, hogy más maradékaiból élsz, ha el tudod viselni, amit Sarmentus és a hitvány Gabba se túrt volna el Caesar igazságtalan asztalainál,¹ akkor sem hinnék neked, ha esküdnél vallomásodra! Tudom én, semmi sem kisebb igényű a gyomornál.² De mégis, képzel csak el, hogy még annyid sincs, hogy üres hasad megtöltsd! Hát egyetlen lépcső se szabad? Sehol egy híd, sehol egy szőnyeg kisebbik fele?³ Megér ennyit e gyalázatos lakoma, ennyire gyötör az éhség, bár tisztesebben vacoghatnál amott, s rághatnád a mocskos kutyakenyeret?

[12] Mindenekelőtt tudd meg: lakomameghívásod a teljes fizetség hosszú szolgálatodért. Az étel e nagy barátság⁴ jutalma, s fel is számolja királyod – bármily ritka, mégis felszámolja neked. Ha tehát két hónap múltán kedve tartja elhanyagolt alattvalóját fogadni, nehogy a harmadik kerevet egy vánkosa is kihasználatlan legyen,⁵ így szól: „Találkozzunk!” Imáidat meghallgatták! Mit akarsz még? Ezt kapja Trebius⁶ cserébe, mert kénytelen álmából riadva, saruját be sem szíjazva aggódni, hogy a köszöntőcsürhe már be is fejezte körét,⁷ mikor még pislákolnak a csillagok, vagy egyenesen akkor, amikor a fagyos Bootes lomha kordéja körbefordul.⁸

³ Azaz a tisztességes koldulásra lehetőséget biztosító „helyszínek”.

⁴ Iuvenalis ironikusan „barátságként” utal a kliens-patrónus viszonyra.

⁵ Azaz: nehogy ne legyen tele valamely, a lakoma berendezéséhez tartozó háromelemes kerevet.

⁶ A szatíra címzettje, egyébként ismeretlen – de meg kell említeni, hogy a név ismert egy aquinumi feliratos forrásból, ahonnan egy életrajzi utalás szerint Iuvenalis is származik.

⁷ Trebius attól tart, hogy a „rivális” kliensek már letudták a patrónusok reggeli köszöntését, mire ő elindul otthonról.

⁸ A magyarul Ökörhajcsárként ismert csillagkép „kordéja” a Göncölszekér – körbefordulása az éjszakai órákra utal.

qualis cena tamen! uinum quod sucida nolit
 lana pati: de conuiuia Corybanta uidebis. 25
 iurgia proludunt, sed mox et pocula torques
 saucius et rubra deterges uulnera mappa,
 inter uos quotiens libertorumque cohortem
 pugna Saguntina feruet commissa lagona.
 ipse capillato diffusum consule potat 30
 calcatamque tenet bellis socialibus uuam.
 cardiaco numquam cyathum missurus amico
 cras bibet Albanis aliquid de montibus aut de
 Setinis, cuius patriam titulumque senectus
 deleuit multa ueteris fuligine testae, 35
 quale coronati Thrasea Heluidiusque bibebant
 Brutorum et Cassi natalibus. ipse capaces
 Heliadum crustas et inaequales berullo
 Virro tenet phialas: tibi non committitur aurum,
 uel, si quando datur, custos adfixus ibidem, 40
 qui numeret gemmas, unguis obseruet acutos.
 da ueniam: praeclara illi laudatur iaspis.
 nam Virro, ut multi, gemmas ad pocula transfert
 a digitis, quas in uaginae fronte solebat
 ponere zelotypo iuuenis praelatus Iarbae. 45
 tu Beneuentani sutoris nomen habentem
 siccabis calicem nasorum quattuor ac iam
 quassatum et rupto poscentem sulphura uitro.

⁹ A vatta mai szerepét Plinius tanúsága szerint (*NH* 29, 30) a frissen nyírt, zsiradéktól nedves gyapjú töltötte be, ezzel vitték fel a megfelelő helyekre az orvosi célra használt (nem épp a legkiválóbb) bort vagy ecetet. Trebius és társainak bora minőségben még ettől is elmarad.

¹⁰ Corybas (rendszerint többes számban): eksztatikus állapotban, lárma kíséretében táncoló Cybele-pap.

¹¹ A hispaniai Saguntum (ma Sagunt/Sagunto) városából származó cserépedény.

¹² Minden bizonnyal nem egy konkrét személyre utal, hanem általánosságban azokra a „régidőkre”, amikor a konzulok jellemző viselete a hosszú haj volt.

¹³ Nyilvánvaló túlzás: a szövetséges háború (Kr. e. 91–87) idejéről származó bor ekkorra mintegy kétszáz éves, ennél fogva ihatatlan lenne.

[24] De micsoda lakoma ez! A bort a frissen nyírt gyapjú se túrné el.⁹ Meglásd, corybasra isszák magukat a vendégek,¹⁰ gyalázkodás lesz az előjáték, majd megütnek, poharakat hajigálsz te is, s vöröslő kendővel törlöd sebeidet, valahányszor fellángol saguntumi edényekkel¹¹ vívott harcotok a szabadoshaddal. Ő közben a nagyhajú konzul idején¹² lefejtett bort iszik, a szövetséges háború alatt taposott szőlőt tart kezében.¹³ Egy kupicányit¹⁴ sem küldene hasfájós barátjának! Holnap majd az albai vagy a setiai domboldalról fogyaszt valamit, mi oly régi, hogy az öreg cserépen a sok korom már elfödte származását és címkéjét¹⁵ – ilyet ivott egykor a koszorús Thrasea és Helvidius is a Brutusok és Cassius születésnapján.¹⁶ Virro¹⁷ maga borostyánnal kirakott, s berillkövektől egyenetlen öblös kupát tart kezében, neked viszont nem jár arany, vagy ha mégis jutna, kapsz mellé egy őrt is,¹⁸ hogy az ékköveket számon, éles körmöd pedig szemmel tartsa. Bocsáss meg neki: ragyogó jáspisa oly nagyon tetszetős! Virro ugyanis, ahogy sokan mások, ujja helyett poharain hordja ékköveit, melyekkel egykor kardhüvelyét ékesítette a féltékeny Iarbasnál jobbnak bizonyuló ifjú.¹⁹ Te viszont egy beneventumi varga nevét viselő,²⁰ négyorrú kelyhet ürítesz, mely már rozzant és repedt üvege kénért könnyörög.²¹

¹⁴ A szövegben szereplő *cyathus* a *sextarius* egy tizenketted része, azaz kb. 4,5 centiliter.

¹⁵ Az amphorákon feltüntették a szüret helyét és idejét.

¹⁶ P. Clodius Thrasea Paetust és vejét, Helvidius Priscust egyaránt Nero idején ítélték el ellenálló tevékenységük miatt; a „Brutusok” többes száma a Caesar-ellenes összeesküvés vezéralakja mellett a királyság felszámolásában kulcsszerepet vállaló D. Brutusra utal.

¹⁷ A lakomát adó patrónus. A 9. satírában is megjelenő név (a két Virro azonosítása nyitott kérdés) ugyanahhoz a területhez köthető, amelyhez a Trebius.

¹⁸ Ivóalkalmatosságok eltulajdonításáról több antik forrás is beszámol, pl. Mart. 8, 59, 7; Plut. *Galba* 12, 2.

¹⁹ Az első a patrónus lakomájának epikus vonatkozásai közül: Virro serlegét éppúgy díszítik az ékkövek, ahogy Aeneas kardhüvelyét – avagy Vergiliusnál a kardját.

²⁰ Az úgynevezett *calix Vatinianus* („Vatinius-kehely”) az egykori suszterként Nero udvarában magasra emelkedett Vatinius jellegzetes orráról kapta nevét.

²¹ Martialisnál is olvashatunk utalást arra, hogy egy férfi törött üvegdarabokat cserél kénes gyufára (Mart. 1, 41, 3).

si stomachus domini feruet uinoque ciboque,
 frigidior Geticis petitur decocta pruinis. 50
 non eadem uobis poni modo uina querebar?
 uos aliam potatis aquam. tibi pocula cursor
 Gaetulus dabit aut nigri manus ossea Mauri
 et cui per mediam nolis occurrere noctem,
 cliuosae ueheris dum per monumenta Latinae. 55
 flos Asiae ante ipsum, pretio maiore paratus
 quam fuit et Tulli census pugnacis et Anci
 et, ne te teneam, Romanorum omnia regum
 friuola. quod cum ita sit, tu Gaetulum Ganymedem
 respice, cum sities. nescit tot milibus emptus 60
 pauperibus miscere puer, sed forma, sed aetas
 digna supercilio. quando ad te peruenit ille?
 quando rogatus adest calidae gelidaeque minister?
 quippe indignatur ueteri parere clienti
 quodque aliquid poscas et quod se stante recumbas. 65
 [maxima quaeque domus seruis est plena superbis.]
 ecce alius quanto porrexit murmure panem
 uix fractum, solidae iam mucida frusta farinae,
 quae genuinum agitent, non admittentia morsum.
 sed tener et niueus mollique siligine fictus 70
 seruatur domino. dextram cohibere memento;
 salua sit artoptae reuerentia. finge tamen te
 inprobulum, superest illic qui ponere cogat:
 'uis tu consuetis, audax conuiua, canistris
 impleri panisque tui nouisse colorem?' 75
 'scilicet hoc fuerat, propter quod saepe relicta
 coniuge per montem aduersum gelidasque cucurri
 Esquilias, fremeret saeua cum grandine uernus
 Iuppiter et multo stillaret paenula nimbo.'

²² A vizet előbb higiéniai célból felforralták, majd hóval lehűtötték; a géta telek rendkívüli hidege Ovidiustól is ismert.

²³ A *cursor* szó egyebek mellett azt a rabszolgát jelölte, aki ura hordszéke előtt fut; Gaetulia Északnyugat-Afrikában volt található, Mauritania szomszédságában.

[49] Ha az úr hasa ég a bortól és az ételtől, a geta dérnél is hidegebb forralt vizet kap.²² Nem épp az imént panasztoltam el, hogy nem egyforma bort kaptok? Nos, másfajta vizet is isztok! Egy gaetuliai kengyel-futó²³ nyújtja oda poharad, vagy egy fekete maurus csontos keze, akivel nem szívesen futnál össze az éj közepén a meredek Latina síremlékei közt utazva. Előtte viszont Ázsia virága áll, aki többre került, mint a harcias Tullus és Ancus teljes vagyona²⁴ és, hogy rövidre fogjam, az összes római király minden lim-lomja. Mivel így áll a dolog, a gaetuliai Gany-medest lesd, ha szomjazol. A sokezerért vett fiú nem tud a szegényeknek keverni – szépsége és kora viszont indokolja gőgjét. Mikor lép ő oda hozzád? Mikor terem ott hívásodra hideg és meleg víz hordozója?²⁵ Hát persze, nem méltó hozzá a régi kliens kiszolgálása, vagy hogy egyáltalán kérsz valamit, s hogy ő áll, miközben te heversz. Minden nagy ház tele van gőgös szolgálkkal!

[67] Nézd csak emezt: micsoda morgással nyújtja át alig törhető kenyered, a megszilárdult daraliszt penészes darabjait, melyek meggyötrik fogaid, bele sem tudsz harapni. A puha, fehér, finomlisztből formált kenyeret az úrnak tartogatják. Jegyezd meg: fékezd a jobbodat! Meg ne sértsd kenyereskosarát! De képzeld csak el, hogy elszemtelenedsz: rád szól majd mögüled valaki, hogy tedd le. „Vakmerő vendég, ugye a szokásos kosárból akarsz jóllakni, ugye ismered a kenyered színét?” „No persze! Hát emiatt rohantam gyakran az asszonyt hátrahagyva felfelé a jéghideg Esquilinusra, miközben kegyetlen jégveréssel zúgott a tavaszi Iuppiter, s a rengeteg esőtől csöpögött köpenyem?!”²⁶

²⁴ Róma harmadik és negyedik legendás királya: Tullus Hostilius és Ancus Marcius.

²⁵ A bort ízléstől függően hideg és meleg vízzel is vegyítették.

²⁶ Ismételten a reggeli *salutatióra* utal. Az alsóbb néprétegek által lakott Suburából meredek út vezetett fel az Esquilinusra az elit házához.

aspice quam longo distinguat pectore lancem quae fertur domino squilla, et quibus undique saepta asparagis qua despiciat conuiuia cauda, dum uenit excelsi manibus sublata ministri. sed tibi dimidio constrictus cammarus ouo ponitur exigua feralis cena patella.	80 85
ipse Venafrano pisces perfundit, at hic qui pallidus adfertur misero tibi caulis olebit lanternam; illud enim uestris datur alueolis quod canna Micipsarum prora subuexit acuta, propter quod Romae cum Boccare nemo lauatur, quod tutos etiam facit a serpentibus atris. nullus erit domini, quem misit Corsica uel quem Tauromenitanae rupes, quando omne peractum est et iam defecit nostrum mare, dum gula saeuit, retibus adsiduis penitus scrutante macello	90 95
proxima, nec patimur Tyrrhenum crescere pisces. instruit ergo focum prouincia, sumitur illinc quod captator emat Laenas, Aurelia uendat. Virroni muraena datur, quae maxima uenit gurgite de Siculo; nam dum se continet Auster, dum sedet et siccatur madidas in carcere pinnae, contemnunt mediam temeraria lina Charybdim uos anguilla manet longae cognata colubrae aut tglacie aspersus† maculis Tiberinus et ipse uernula riparum, pinguis torrente cloaca	100 105
et solitus mediae cryptam penetrare Suburae. ipsi pauca uelim, facilem si praebeat aurem. nemo petit, modicis quae mittebantur amicis a Seneca, quae Piso bonus, quae Cotta solebat largiri; namque et titulis et fascibus olim	110

²⁷ Utalás a gyászidő kilencedik napján esedékes *cena novemdialisra*, amelynek jellemző összetevője volt a tojás.

²⁸ Azaz: a kliensek zöldségeit afrikai eredetű (ti. Micipsa Masinissa numidiai király fia volt) lámpásolajjal öntözik, szemben a patrónus minőségű, venafrumi olajával.

[80] Nézd csak, mily hosszú tengeri rákmell díszíti az úrnak hozott tálat, micsoda spárgákból áll kerítése, micsoda farkok néz le a vendégekre fentről a magas szolga kezéről. Neked meg fél tojásba szorult folyami rákocskát adnak, temetési étet kicsinyke tálon.²⁷ Ő venafumi olajjal öntözi halát, a megsárgult káposzta viszont, amit eléd raknak – te szerencsétlen! – lámpásszagtól bűzlik. Hiszen amit tálkáitokba locsolnak, Micipsáék hegyesorrú nádhajója hozta fel ide:²⁸ emiatt nem fürdik Boccarral Rómában senki, s még a fekete kígyóktól is megvéd!²⁹

[92] Márna lesz az úré Corsica vagy Taormina szirtjeiről, minthogy a mi tengerünket már elhasználtuk, kiűritettük, mióta tombol a falánkság, és húspiacunk sosem pihenő hálóval kutatja át egész a fenéig a szomszédos vizeket, s nem engedjük megnőni a tyrrhén halakat.³⁰ Így hát a provincia látja el a tűzhelyet, onnan származik a portéka, mit az örökség-hajhász Laenas megvesz, Aurelia meg elad.³¹ Virro a legnagyobb ingolát kapja Szicília örvényéből; mert mikor az Auster lecsillapodik, és börtönében ülve szárítja nedves tollait, vakmerő hálóink Charybdis közepétől sem riadnak vissza.³² Rátok meg egy angolna vár, a hosszú kígyók rokona,³³ vagy egy jégtől foltos tiberisi tarka hal: a partok lakosa maga is, a csatorna sodrától kövér, a Subura-mélyi járatokba is be szokott hatolni.

[107] Mondanék neki pár szót, ha készségesen idefigyelne. Senki sem várja el azt, amit Senecától kaptak szerény sorú barátai, vagy amilyen adományokat a derék Piso és Cotta osztogatott,³⁴ hiszen akkoriban még a címeknél és hatalmi jelvényeknél is nagyobb dicsőséggel

²⁹ Mintha Boccar (jellegzetes afrikai név, egy régi mauritaniai király neve) testét is ezzel a bűzlő olajjal ápolná, amelynek szaga a kígyókat is elriasztja.

³⁰ Értsd: Tirrén-tenger túlhalászása miatt a minőségi tengeri halakat messzebből kell Rómába hozni.

³¹ A 12. satíra fő témáját adó örökségvadászat jelensége: a gyermektelen gazdagokat a *captatorok* ajándékokkal halmozták el a majdani örökség reményében.

³² Az eposzhoz illő emelkedett stílus mutatja be Virro halát; a hajókat elnyelő mitológiai szörny, Charybdis – avagy a racionális magyarázat szerint a szicíliai partok mellett örvénylő víz fenyegeti az egzotikus áruk után kutató halászokat.

³³ Más források szerint az angolna népszerű étel volt, de a kígyóhoz hasonlítás egyértelművé teszi a narrátor „álláspontját”.

³⁴ A Nero-ellenes összeesküvés miatt halálra ítélt C. Calpurnius Pisóról és L. Annaeus Senecáról Martialis is kiváló patrónusként emlékezik meg (12, 36); Cotta alatt valószínűleg Ovidius pártfogója, Cotta Maximus értendő.

maior habebatur donandi gloria. solum
poscimus ut cenes ciuuliter. hoc face et esto,
esto, ut nunc multi, diues tibi, pauper amicis.

anseris ante ipsum magni iecur, anseribus par
altilis, et flauis dignus ferro Meleagri 115
spumat aper. post hunc tradentur tubera, si uer
tunc erit et facient optata tonitrua cenas
maiores. 'tibi habe frumentum' Alledius inquit,
'o Libye, disiunge boues, dum tubera mittas.'
structorem interea, ne qua indignatio desit, 120
saltantem spectes et chironomunta uolanti
cultello, donec peragat dictata magistri
omnia; nec minimo sane discrimine refert
quo gestu lepores et quo gallina secetur.
duceris planta uelut ictus ab Hercule Cacus 125
et ponere foris, si quid temptaueris umquam
hiscere tamquam habeas tria nomina. quando propinat
Virro tibi sumitue tuis contacta labellis
pocula? quis uestrum temerarius usque adeo, quis
perditus, ut dicat regi 'bibe'? plurima sunt quae 130
non audent homines pertusa dicere laena.
quadringenta tibi si quis deus aut similis dis
et melior fatis donaret homuncio, quantus
ex nihilo, quantus fieres Virronis amicus!
'da Trebio, pone ad Trebium. uis, frater, ab ipsis 135
ilibus?' o nummi, uobis hunc praestat honorem,
uos estis frater. dominus tamen et domini rex
si uis tunc fieri, nullus tibi paruulus aula
luserit Aeneas nec filia dulcior illo.
[iucundum et carum sterilis facit uxor amicum.] 140

³⁵ Virro lakomájának újabb epikus konnotációja: az elébe helyezett sültet a narrátor a Meleagros által leölt kalydóni vadkanhoz hasonlítja.

³⁶ A Pliniustól ránk maradt (*NH* 19, 37) megfigyelés szerint a szarvasgomba tavasszal a legjobb, és vihar idején nő a legjobban.

járt a bőkezűség. Csupán annyit kérünk, hogy polgárhoz méltó módon tarts lakomát, tedd meg ezt, s aztán légy, ahogy manapság sokan, légy gazdag magad, s szegény a barátaid számára!

[114] Előtte nagy liba mája, ludakkal vetekedő tyúk és a szőke Meleagros dárdájára méltó, gőzölgő vadkan.³⁵ Aztán szarvasgombát kap, ha épp tavasz van és a várva várt mennydörgés is gyarapítja lakomáit.³⁶ „Tartsd csak meg a terményeid, Libya,” – szól Alledius – „engedd el az ökreid is, amíg gombát küldesz!” S nehogy ne legyen okod a méltatlankodásra, nézd meg közben a húsvágót, hogy röpköd a kése, míg mestere minden utasítását végrehajtva ugrál és pantomimezik. Hát hogyan, egyáltalán nem mindegy, milyen mozdulatokkal vágja fel a nyulat, s milyenekkel a szárnyast! Lábadnál fogva hajítanak ki, mint Heracles a leütött Cacust, kiraknak az ajtó elé, ha csak egyszer is megpróbálsz megszólalni, mintha három neved lenne.³⁷ Mikor emelte rád poharát Virro, vagy fogta meg a kelyhet, mit ajkad már beszennyezett? Ki lehet köztetek oly vakmerő, oly elvetemült, hogy így szóljon a királyhoz: „Egészségedre?”³⁸ Nagyon sok dolog van, amit lyukas köpenyben nem mer kimondani az ember.

[132] De ha valamely isten, vagy hozzájuk hasonló, a sorsnál kegyesebb emberke adna neked négyszázezret,³⁹ a semmiből micsoda nagygyá, Virro mekkora barátjává válnál! „Add Trebiusnak, tedd Trebius elé! Testvérem, kérsz ebből a szűzpecsenyéből?” Ó, pénz! Neked jár e tisztelet, te vagy a testvér! Mégis ha úr, vagy egyenesen az úr királya akarsz lenni, ne játszadozzon csarnokodban kicsinyke Aeneas,⁴⁰ se nála is bájosabb lányka. Boldoggá és kedvessé teszi a meddő asszony a barátot.

³⁷ Trebius „lakomáját” egyedül e helyen kapcsolja a narrátor a mitológiához; a „mintha három neved lenne” kifejezés a római polgárok szokásos névhasználatára utal, tehát jelentése: mintha szabad ember lennél.

³⁸ A pohárköszöntő után a köszöntőt mondó ember beleivott az italba, majd átadta azt a köszöntött félnek.

³⁹ A lovagi census határértéke: 400 ezer sestertius.

⁴⁰ Újabb utalás az örökségvadászatra: az embert akkor becsülik meg igazán (vagy legalábbis akkor tesznek úgy), ha gyermektelen, ti. ebben az esetben, ha Trebius örökös nélkül halna meg, Virro örökölhetné (képzelt) vagyonát. A kifejezés Vergilius *Aeneis*ének 4. könyvére, s a gyermekre vágó Dido alakjára utal: *si quis mihi parvulus aula / luderet Aeneas* – „...ha csarnokomban egy kicsinyke Aeneas játszadozna...” (Verg. A. 4, 328–329)

sed tua nunc Mycale pariat licet et pueros tres
 in gremium patris fundat semel, ipse loquaci
 gaudebit nido, uiridem thoraca iubebit
 adferri minimasque nuces assemque rogatum,
 ad mensam quotiens parasitus uenerit infans. 145

uilibus ancipites fungi ponentur amicis,
 boletus domino, sed quales Claudius edit
 ante illum uxoris, post quem nihil amplius edit.
 Virro sibi et reliquis Virronibus illa iubebit
 poma dari, quorum solo pascaris odore, 150
 qualia perpetuus Phaeacum autumnus habebat,
 credere quae possis subrepta sororibus Afris:
 tu scabie frueris mali, quod in aggere rodit
 qui tegitur parma et galea metuensque flagelli
 discit ab hirsuta iaculum torquere capella. 155

forsitan inpensae Virronem parcere credas.
 hoc agit, ut doleas; nam quae comoedia, mimus
 quis melior plorante gula? ergo omnia fiunt,
 si nescis, ut per lacrimas effundere bilem
 cogaris pressoque diu stridere molari. 160

tu tibi liber homo et regis conuiuia uideris:
 captum te nidore suae putat ille culinae,
 nec male coniectat; quis enim tam nudus, ut illum
 bis ferat, Etruscum puero si contigit aurum
 uel nodus tantum et signum de paupere loro? 165

spes bene cenandi uos decipit. 'ecce dabit iam
 semesum leporem atque aliquid de clunibus apri,
 ad nos iam ueniet minor altilis.' inde parato
 intactoque omnes et stricto pane tacetis.
 ille sapit, qui te sic utitur. omnia ferre 170

si potes, et debes. pulsandum uertice raso
 praebebis quandoque caput nec dura timebis
 flagra pati, his epulis et tali dignus amico.

⁴¹ A legelterjedtebb értelmezés szerint Virrót nem „zavarja” Trebius gyermekeinek születése, hiszen oly szegény, hogy egyébként se számíthatna érdemi örökségre tőle. Egy másik lehetséges magyarázat értelmében Mycale nem Trebius felesége, hanem ágyasa, azaz ő nyugodtan szülhet, ez nem veszélyezteti az örökségvadász pozícióját.

De szüljön csak most Mycaléd nyugodtan,⁴¹ töltsse meg az apa ölet egyszerre három fiúval, urad is örvend majd csipogó fészkednek, zöld köpenyt hozat, apró mogyorót és egy érmét is, ha kéri a kiseded, amikor csak élősdiként feltűnik asztalánál.

[146] Olcsó barátainak kétes gombát szolgálnak fel, az úrnak viszont vargányát, méghozzá amelyet Claudius evett felesége gombája előtt, melyet követően már semmit nem evett.⁴² Virro magának és a többi Virrónak olyan almát hozat, melynek csupán a szagával is eltelsz, amelyet a phaiákok örök ősze termett, s azt hihetnéd, hogy az afrikai nővérektől lopták.⁴³ Te meg rothadó almát élvezhetsz, melyet a sáncon csócsál, kit kicsiny pajzs és sisak fed, s a korbáctól félve megtanul szőrös kecskéről dárdát vetni.⁴⁴

[156] Talán azt hiszed, Virro a költségeket kíméli. Pedig azért teszi, hogy szenvedj! Hiszen mely komédia, mely mimus lehetne jobb egy jajgató toroknál? Minden azért történik tehát, ha nem tudnád, hogy könnyeid között folyasd az epéd is, s hosszan csikorgasd összeszorított fogaid. Úgy hiszed, szabad ember vagy és urad asztaltársa? Konyhája szaga rabjaként gondol ő rád, s nem is rossz e következtetés. Ki nyomoroghat annyira, hogy másodszorra is elviselje őt, ha gyermekként etruszk arany lógott nyakában, vagy legalább jelzésértékű csomó egy bőrszíjon?⁴⁵ Megcsal titeket a remény, hogy jóllaktok. „Nézd, mindjárt ideadja a félig megevett nyulat, egy falatot a vadkan farából, mindjárt ideér egy kisebb tyúk!” Így aztán mind némán hallgattok készenlétben tartva érintetlen, kivont kenyereiteket.

[170] Bölcs az, aki így bánik veled: ha mindent el tudsz túrni, hát túrj is el mindent! Eljön még az is, hogy ütlegekre tartod oda lenyírt fejbűbod, s már a durva korbács csapásaitól se félsz: ily lakomákra, ily barátokra vagy te méltó!

⁴² Ti. Claudius császárt felesége az antik források szerint kedvenc gombájával mérgezte halálra.

⁴³ Utalás a mitológiai történetek legkiválóbb almáira: Alkinoos örökké termő kertjére és a Hesperisek aranyalmáira.

⁴⁴ Azaz: egy mutatványos majma.

⁴⁵ Etruszk eredetű szokás szerint a szabad születésű gyermekek amulettet viseltek a nyakukban – vagy, ahogy Iuvenalis írja, a kevésbé tehetősek egy azt helyettesítő csomót.